

Львівський національний університет імені Івана Франка

Ватаманюк
Мар'яна Михайлівна

УДК [330.567.2:330.342.1] (477)

**СПОЖИВАННЯ ДОМОГОСПОДАРСТВ В УМОВАХ
РИНКОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Спеціальність 08.01.01. — економічна теорія

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата економічних наук

Львів - 2004

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана на кафедрі економічної теорії Львівського національного університету імені Івана Франка Міністерства освіти і науки України.

Науковий керівник – кандидат економічних наук, професор

Панчишин Степан Михайлович,

Львівський національний університет імені Івана Франка, декан економічного факультету.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор

Радіонова Ірина Федорівна,

Київський національний економічний університет, професор кафедри макроекономіки та державного управління;

кандидат економічних наук, доцент

Стричак Галина Василівна, Львівський державний аграрний університет, доцент кафедри економічної теорії.

Провідна установа – Національний університет “Львівська політехніка” Міністерства освіти і науки України, кафедра теоретичної та прикладної економіки.

Захист дисертації відбудеться 14 квітня 2004 р. о 13.30 год. на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 35.051.01 у Львівському національному університеті імені Івана Франка, м. Львів, пр. Свободи, 18, аудиторія 115.

З дисертацією можна ознайомитися в Науковій бібліотеці Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, вул. Драгоманова, 5.

Автореферат розісланий 10 березня 2004 р.

Вчений секретар

спеціалізованої вченої ради _____ Панчишин С.М.

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Споживання домогосподарств як найважливіший показник добробуту населення повною мірою відображає основні тенденції ринкової трансформації вітчизняної економіки. Різке зниження реальних доходів населення в умовах трансформаційного спаду, збільшення масштабів безробіття та гіперінфляційне зростання цін спричинили негативні зміни у сфері споживання – помітно зменшились споживчі видатки, погіршилась їх структура, надмірно зросла диференціація. З відновленням економічного зростання ситуація поступово поліпшується: збільшуються обсяги споживання домогосподарств та дещо послаблюються процеси їх майнового розшарування. Особисте споживання як найвагоміший компонент ВВП і сукупного попиту відіграє дедалі важливішу роль у відродженні вітчизняної економіки. Тому дослідження особливостей споживання домогосподарств у перехідній економіці України привертає нині увагу широкого кола науковців.

В економічній науці проблема особистого споживання є далеко не новою. Аналіз різних аспектів споживання населення займав помітне місце у працях класиків економічної науки – А.Тюрго, А.Сміта, Т.Мальтуса, Д.Рікардо, С.Сімонді, Дж.С.Міля, К.Маркса, Г.Госена, К.Менгера, В.Джевонса, Л.Вальраса, Є.Бем-Баверка, А.Маршала, М.Тугана-Барановського, А.Пігу, В.Парето, Є.Слуцького, Дж.Р.Гікса.

Однак, лише наприкінці 30-х років ХХ ст. Дж.М.Кейнс, досліджуючи основні причини Великої депресії та напрями її подолання, поставив споживання у центр моделі сукупних видатків. Відтак споживання стало однією із ключових макроекономічних категорій і відіграє важливу роль як знаряддя стабілізаційної політики. Для глибшого розуміння поведінки домогосподарств у сфері споживання було розвинуто низку моделей, побудовою яких займались видатні економісти ХХ ст. – І.Фішер, Дж.Дюзенбері, Ф.Модільяні, Р.Брамберг, М.Фрідман, Р.Гол та інші. Нині дослідження споживання домогосподарств здійснюється з широким застосуванням математичного апарату і займає вагоме місце у працях О.Атаназіо, А.Блайндера, М.Браунінга, Р.Габарда, А.Дітона, С.Зелдеса, Дж.Кемпбела, К.Керола, Т.Крослі, А.Лусарді, Д.Макфадена, Г.Манківа, Дж.Скінера, М.Флевін та інших.

Перехід від адміністративно-командної економіки до ринкових форм господарювання відкриває принципово нові, поки що недостатньо досліджені, аспекти споживання домогосподарств. Трансформаційні процеси надають проблемі споживання ще й політичного забарвлення. Так, доцільність і глибина перерозподілу доходів населення гостро дискутуються на

політичному рівні. Усе це підвищує інтерес науковців до всебічного дослідження особливостей споживання домогосподарств у період ринкової трансформації.

Вивченню закономірностей споживання населення у перехідній економіці України присвячено чимало праць вітчизняних дослідників – О.Барановського, І.Крючкової, А.Лібанової, М.Лощініна, В.Мандибури, В.Новікова, Б.Пасхавера, С.Пирожкова, І.Радіонової, А.Ревенка, С.Реверчука, Ю.Саєнка, М.Соколика, Л.Шангіної, К.Якуби, Н.Якуненка та інших. Різні аспекти особистого споживання у період ринкового реформування командної економіки висвітлено у працях зарубіжних учених – Л.Бальцеровича, Р.Ємцова, В.Клауса, Г.Колодка, Я.Корнаї, І.Корчагіної, Т.Космарської, М.Локшина, Л.Лучкіної, А.Ослунда, І.Полякова, Н.Рімашевської, Дж.Сакса, А.Суворова та ін.

У вітчизняній економічній літературі питання, пов'язані з дослідженням споживання домогосподарств, найчастіше висвітлюються і дискутуються на сторінках наукових журналів “Україна: аспекти праці”, “Актуальні проблеми економіки”, “Економіка України”, “Економіка, фінанси, право”, “Економіст”, “Економіка і прогнозування”, у часописах “Дзеркало тижня”, “Урядовий кур’єр”, “Праця і зарплата” та у деяких інших виданнях.

Водночас не всі аспекти цієї багатогранної проблеми проаналізовано належним чином. Зокрема, відсутнє усебічне й цілісне дослідження динаміки рівня та структури доходів і споживчих видатків населення упродовж усього періоду ринкової трансформації економіки України. Недостатньо вивчено та обґрунтовано особливості поведінки домогосподарств у сфері споживання. Відчувається відсутність аналізу основних чинників, що впливають на прийняття рішень вітчизняними споживачами на перехідному етапі ринкових перетворень. Окрім того, залишаються нез’ясованими окремі теоретичні аспекти дослідження особистого споживання. Усе це зумовило вибір теми дисертаційного дослідження, обґрунтування його мети, завдань, а також логіку викладення матеріалу.

Мета і завдання дисертаційного дослідження. Метою дисертаційного дослідження є аналіз споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України.

Відповідно до поставленої мети, визначено такі головні завдання:

- простежити процес становлення економічної категорії споживання домогосподарств та з’ясувати сучасний інструментарій її дослідження;
- розглянути та систематизувати основні моделі поведінки споживача;
- виявити чинники, що визначали споживчу поведінку домогосподарств в умовах адміністративно-командної економіки;
- дослідити динаміку обсягів і структурні зміни у доходах та споживчих видатках домогосподарств на перехідному етапі розвитку вітчизняної економіки;

- проаналізувати ефективність наявного механізму державного регулювання доходів населення;
- розглянути та узагальнити особливості поведінки споживачів у перехідній економіці;
- дослідити споживання вітчизняних домогосподарств через призму основних моделей поведінки споживача;
- запропонувати практичні рекомендації щодо створення сприятливого макроекономічного середовища для оптимізації поведінки споживачів у перехідній економіці України.

Предметом дисертаційного дослідження є особливості та закономірності споживчої поведінки домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України.

Об'єктом дослідження є сфера споживання домогосподарств в Україні.

Теоретичною та методологічною основою дисертаційного дослідження виступає система економічних законів та принципів, розроблених економічною наукою. Інформаційною базою дослідження є матеріали Державного комітету статистики України, Міністерства праці та соціальної політики, Державної податкової адміністрації, Міжнародного центру перспективних досліджень, законодавчі та нормативно-правові акти, праці вітчизняних і зарубіжних учених, результати соціологічних обстежень тощо.

У роботі використано різноманітні загальнонаукові та спеціальні методи дослідження, зокрема методи аналізу та синтезу, системний підхід, статистичні методи зіставлень та групувань, динамічних порівнянь, графічний і табличний методи, кореляційно-регресійний аналіз.

Наукова новизна одержаних результатів. До основних наукових результатів, які становлять особистий здобуток дисертанта і виносяться на захист, належать такі:

- уперше на рівні дисертаційного дослідження здійснено комплексний аналіз споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації вітчизняної економіки з широким застосуванням макроекономічного інструментарію;
- запропоновано та аргументовано методику обчислення скоригованого показника споживчих сукупних видатків, який адекватніше відображає реальний обсяг споживання домогосподарств у перехідній економіці України;
- уточнено методику розрахунку незадекларованих доходів, які використовуються на споживання, що дає змогу простежити динаміку процесів детінізації доходів фізичних осіб в умовах відновлення економічного зростання;
- виявлено динаміку середньої схильності до споживання вітчизняних домогосподарств упродовж перехідного періоду, уточнено методику розрахунку цього показника з огляду на практику недекларування фактичних доходів;
- побудовано рівняння функцій споживання вітчизняних домогосподарств на основі гіпотез абсолютного доходу Дж.М.Кейнса та постійного доходу М.Фрідмана, що дає змогу виокремити

основні чинники, які впливають на споживчий вибір домогосподарств та запропонувати шляхи його оптимізації у перехідній економіці України.

Теоретична значимість роботи полягає у поглибленні наукового аналізу споживчих видатків населення та поведінки домогосподарств у сфері споживання в умовах ринкової трансформації економіки України.

Практичне значення дослідження полягає у розробленні рекомендацій щодо створення сприятливого макроекономічного середовища для оптимізації поведінки споживачів в умовах ринкового реформування вітчизняної економіки.

Одержані результати можуть бути використані для поглиблення досліджень життєвого рівня населення у перехідній економіці України. Державним статистичним органам доцільно врахувати пропозиції щодо коригування показника споживчих сукупних видатків домогосподарств.

Отримані теоретичні положення, а також нові методичні підходи дисертаційного дослідження можна використовувати у процесі викладання економічних дисциплін, при підготовці навчальних посібників та розробленні спецкурсів з економічної теорії.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації доповідались та отримали схвальні відгуки на щорічних наукових конференціях викладачів та аспірантів Львівського національного університету імені Івана Франка впродовж 1999–2003 років, на Міжнародній науково-методичній конференції “Формування нової парадигми економічної освіти в Україні. До 150-річчя від дня народження Сергія Подолинського” (Львів, 19-20 жовтня 2000 р.), на Всеукраїнській науково-методичній конференції “Формування нової парадигми економічної теорії в Україні” (Львів, 23-24 листопада 2001 р.), на Всеукраїнській науково-практичній конференції “Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування” (Львів, 5-6 вересня 2002 р.), на Міжнародній студентсько-аспірантській науковій конференції “Економіка пострадянських країн: стан та перспективи розвитку” (Львів, 7-8 травня 2003 р.), на Міжнародній науково-практичній конференції “Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи” (Львів, 24-25 жовтня 2003 р.).

Публікації. За темою дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праць: 5 статей у фахових наукових виданнях, які визнані положенням ВАК України, 3 статті у матеріалах конференцій. Загальний обсяг публікацій – 2,0 друковані аркуші.

Структура і обсяг роботи. Дисертація складається із вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Основний зміст роботи викладено на 197 сторінках машинописного тексту. Робота містить 27 таблиць, 21 рисунок та 16 додатків. Список опрацьованої літератури налічує 193 найменування.

Дисертація має таку структуру:

ВСТУП.

РОЗДІЛ 1. Теоретико-методологічні основи дослідження споживання домогосподарств

- 1.1. Суть особистого споживання та інструментарій його дослідження
- 1.2. Розвиток моделей поведінки споживача у світовій економічній науці
- 1.3. Споживання населення в адміністративно-командній економіці
- 1.4. Висновки до першого розділу

РОЗДІЛ 2. Макроекономічний аналіз споживання домогосподарств в умовах переходу України до ринку

- 2.1. Вплив ринкового реформування вітчизняної економіки на обсяг і структуру споживчих видатків населення
- 2.2. Диференціація споживання домогосподарств в Україні та необхідність удосконалення державного регулювання доходів населення
- 2.3. Особливості споживчої поведінки домогосподарств та напрями її оптимізації у перехідній економіці України
- 2.4. Висновки до другого розділу

ВИСНОВКИ

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

ДОДАТКИ

ОСНОВНІ ПОЛОЖЕННЯ ДИСЕРТАЦІЙНОЇ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертаційного дослідження, сформульовано його мету та головні завдання, відзначено наукову новизну, теоретичну та практичну цінність отриманих результатів.

У першому розділі – **“Теоретико-методологічні основи дослідження споживання домогосподарств”** – проаналізовано сутність економічної категорії споживання домогосподарств та сучасний інструментарій її дослідження, розглянуто розвиток моделей поведінки споживача у світовій економічній науці, виявлено особливості споживання населення в умовах адміністративно-командної економіки.

У *першому параграфі* дисертант аналізує історичний процес становлення економічної категорії особистого споживання. Зазначено, що кожна епоха поглиблювала сутність цієї категорії, додаючи нові змістові відтінки її розуміння. Автор підкреслює, що уже в епоху античності більшість мислителів сприймали споживання як визначальну стадію виробництва і обстоювали необхідність створення сильного середнього прошарку вільних громадян із відповідним рівнем споживання. Економісти XVI–XVIII ст. намагались довести доцільність

встановлення заробітної плати бідних верств населення на рівні прожиткового мінімуму. Водночас обґрунтовувалась необхідність значних споживчих видатків заможних груп населення для розвитку ремесла і торгівлі. І лише А.Сміт, аналізуючи джерела зростання багатства, пропагував стриманість у споживанні на користь заощаджень для нагромадження капіталу.

Дослідження потреб, інтересів і мотивації поведінки споживачів займало вагоме місце у працях маржиналістів. Аналіз категорії споживання з урахуванням фактора часу відіграв помітну роль у становленні теорії капіталу. Фундаментальним для становлення мікроекономіки як галузі знання став неокласичний аналіз теорії оптимального вибору споживача. Дисертант акцентує на тому, що неокласична теорія розглядала споживання винятково на мікрорівні, залишаючи осторонь взаємозв'язки сфери споживання з іншими складовими національної економіки. І лише після кейнсіанської революції споживання домогосподарств стає однією із ключових макроекономічних категорій.

У параграфі розглянуто також сучасний інструментарій дослідження особистого споживання. Зокрема, детально з'ясовано основні положення теорії оптимального вибору споживача на основі кардиналістської та ординалістської концепцій корисності, підкреслено її тісний зв'язок із теорією індивідуального попиту. Загалом, дисертант доходить висновку про непересічну важливість категорії споживання домогосподарств, яка займає одну із ключових позицій у проблематиці аналітичної економіки.

У *другому параграфі* реферованого розділу автор простежує розвиток моделей поведінки споживача, які є своєрідним теоретичним містком між макро- та мікрорівнями категорії особистого споживання. У дисертації зазначено, що вихідним пунктом розвитку цих моделей стала гіпотеза абсолютного доходу Дж.М.Кейнса. У дисертації наголошено на тих міркуваннях ученого, які стали своєрідним орієнтиром для пояснення особливостей споживання домогосподарств у довгостроковому періоді і згодом знайшли відображення у подальших наукових дослідженнях. Дисертант зазначає, що гіпотеза абсолютного доходу не лише започаткувала теорію функцій споживання, а й містила у собі сильний імпульс до її розвитку.

У реферованому параграфі також розглянуто гіпотези, що розв'язували так звану “загадку споживання”. Спочатку автор аналізує гіпотезу відносного доходу Дж.Дюзенбері, згідно з якою особисте споживання визначається величиною доходу порівняно з доходами інших домогосподарств, а також рівнем доходу у попередніх часових періодах. Наступні гіпотези значною мірою базувались на теорії міжчасового вибору споживача І.Фішера, у якій основним детермінантом споживчих видатків індивіда визначено його доходи за весь життєвий період. Дисертант підкреслює сильні і слабкі сторони гіпотез життєвого циклу Ф.Модільяні та постійного доходу М.Фрідмана.

Аналізуючи еволюцію моделей поведінки споживача, автор розглядає також теорію випадкового блукання Р.Гола, основна ідея якої полягає у тому, що споживання раціональних індивідів упродовж їх життєвого періоду змінюється у непередбачуваний спосіб через численні зміни сподівань щодо величини постійного доходу.

Значну увагу тут приділено основним положенням так званої стандартної моделі споживання, згідно з якою раціональні споживачі упродовж життєвого циклу намагаються стабілізувати не конкретний обсяг споживчих видатків, а їх граничну корисність. Сучасна стандартна модель, на думку дисертанта, є концептуальним підходом, який дає змогу синтезувати численну сукупність моделей для пояснення різноманітних сторін поведінки споживачів.

У *третьому параграфі* першого розділу спочатку проаналізовано сутність, значення та місце категорії особистого споживання у марксистській політекономії. Зазначено, що радянські економісти наголошували на визначальному значенні виробництва щодо споживання, яке розглядалось лише як вторинний елемент у системі рушійних сил розвитку економіки.

Відтак детально розглянуто систему показників, які використовувала радянська статистика для характеристики споживання домогосподарств. Автор підкреслює, що зростання ролі суспільних форм задоволення потреб споживачів подавалось економістами як перевага радянської економіки. Між тим, у 1950–1990 рр. темпи зростання державних соціальних видатків у країнах з розвинутою ринковою економікою більш ніж у півтора рази перевищували темпи зростання таких видатків у Радянському Союзі.

На основі офіційних статистичних даних простежено динаміку вартісних і натуральних показників споживання радянських домогосподарств та зміну його структури. Автор доходить висновку, що у 1960–1980-х рр. реальні доходи, які згідно з радянською методикою розрахунку фактично відображали споживчі видатки населення, дещо завищували рівень споживання домогосподарств, оскільки цей показник враховував матеріальні витрати, пов'язані з експлуатаційною діяльністю установ соціально-культурного і побутового обслуговування. Окрім того, усі статистичні показники подавались у номінальних цінах.

Автор зазначає, що зростання обсягів споживання радянських домогосподарств головно досягалось за рахунок низьких роздрібних цін, підтримання яких, як показують результати багатьох досліджень, щораз більше обтяжувало державний бюджет та індукувало приховану інфляцію. Відзначено також, що нецільове субсидування, яке мало на меті знизити рівень диференціації споживання населення, навпаки спричинило її поглиблення через витіснення малозабезпечених домогосподарств з ринків із соціально низькими цінами на комерційні ринки.

У дисертації підкреслено, що безпосереднім наслідком субсидування роздрібних цін стало грубе порушення нормувальної функції ціни, унаслідок чого ще більше загострилась проблема дефіциту споживчих благ. З допомогою ординалістського інструментарію теорії оптимального

споживчого вибору дисертант показує, що дефіцит товарів народного споживання не лише обмежував можливості споживачів, а й суттєво деформував структуру їх споживання.

Далі у реферованому параграфі відзначено й інші негативні наслідки дефіциту споживчих благ. Це зокрема постійні черги, поширена практика раціонування товарів, значне зростання частки вимушених заощаджень, виникнення проблеми множинності споживчого ринку тощо. Дисертант доходить висновку, що нерідко основним визначником споживчих видатків населення в командній економіці був не дохід, а соціальні чинники, які закріплювали індивіда у певній споживчій страті радянського суспільства; споживання ж відіграло пасивну роль і не справляло помітного впливу на основні чинники розвитку економіки.

У другому розділі дисертаційної роботи – **“Макроекономічний аналіз споживання домогосподарств в умовах переходу України до ринку”** – здійснено комплексне дослідження динаміки доходів та споживчих видатків населення упродовж усього трансформаційного періоду, простежено диференціацію споживання домогосподарств та заходи соціальної політики щодо її послаблення, через призму моделей поведінки споживача проаналізовано особливості споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств та запропоновано основні напрямки її оптимізації.

У *першому параграфі* цього розділу дисертант аналізує динаміку доходів населення, зміни у структурі доходів, а також обсяги і структуру споживання домогосподарств загалом і у залежності від типу населеного пункту. Цей аналіз здійснено на підставі трьох джерел державної статистичної звітності – системи національних рахунків (СНР), балансу грошових доходів і витрат населення (БГДВН) та матеріалів бюджетних обстежень домогосподарств. Автор спочатку порівнює динаміку ВВП та кінцевих споживчих видатків домогосподарств у 1990–2002 рр., обчислених за даними СНР (рис.1).

Як свідчать результати розрахунків, рівень видатків населення на кінцеве споживання у реальному виразі знизився менше, ніж реальний ВВП. У 2002 р. їх обсяг становив 57,8% від рівня 1990 р., а реального ВВП – лише 49,4%. Така динаміка реального споживання домогосподарств, на думку дисертанта, відображає природне прагнення населення не допустити значного зниження своїх життєвих стандартів у період трансформаційного спаду.

Частка кінцевих споживчих видатків домогосподарств у ВВП, за винятком років високої інфляції, залишалась практично незмінною (рис.2). Однак це вказує лише на збереження певних макроекономічних пропорцій без урахування поглиблення диференціації споживання унаслідок перерозподільних впливів гіперінфляції.

Далі у реферованому параграфі проаналізовано динаміку реальних грошових доходів і реальних грошових видатків населення на купівлю товарів і оплату послуг за 1991–2001 рр., згідно з даними БГДВН. Зазначено, що падіння реального обсягу споживання, обчисленого на основі даних балансу, є набагато глибшим, ніж на підставі показників СНР. Це, на думку

дисертанта, передовсім обумовлено відмінностями в методиках обчислення показників споживання.

Особливу увагу у дисертації приділено дослідженню динаміки доходів і споживчих видатків домогосподарств на основі матеріалів бюджетних обстежень, яке автор здійснює у межах двох часових періодів: трансформаційного спаду (1991–1998 рр.) та відновлення економічного зростання (1999–2002 рр.). Спершу дисертант аналізує динаміку структури сукупних доходів домогосподарств упродовж 1991–1998 рр. і доходить висновку, що у найбільш несприятливі роки спаду населення знаходило вихід з скрутного становища здебільшого самотужки, не покладаючись на допомогу держави. Воно шукало альтернативні заробітній платі джерела доходів, зокрема відновлювало натуральне виробництво основних продовольчих товарів на присадибних ділянках. Різке зниження частки оплати праці в доходах, поряд із зростанням питомої ваги надходжень від особистих підсобних господарств (ОПГ) та з інших джерел, було особливо характерним для сільських домогосподарств. Далі у дисертації показано, що з відновленням економічного зростання відбуваються позитивні зміни у структурі сукупних ресурсів домогосподарств: зростає частка грошових доходів, натомість зменшується питома вага доходів від ОПГ. Автор відзначає, що тенденція до денатуралізації сукупних ресурсів чіткіше простежується для сільських домогосподарств.

У реферованому параграфі детально проаналізовано структурні зміни у споживчих видатках населення. Зазначено, що у період трансформаційного спаду суттєво збільшилась частка видатків на харчування, особливо у бюджетах сільських домогосподарств. У 1993 р. питома вага цих видатків перейшла межу 50% й надалі не опускалась нижче цього рівня, що є однією із ознак бідності населення. Різко знизилась питома вага видатків на придбання товарів тривалого користування (у 3,6 рази), що додатково підкреслює зниження рівня добробуту вітчизняних домогосподарств.

Дисертант обґрунтовує необхідність розрахунку скоригованих показників споживчих сукупних видатків та сукупних видатків, у яких пропонує не враховувати суму пільг та субсидій, попередньо відображену у показнику сукупних ресурсів домогосподарств. Відтак досліджено реальну динаміку споживчих сукупних та грошових видатків населення за 1999–2002 рр. Результати обчислення показали, що зростання реальних споживчих грошових видатків домогосподарств розпочалось у 2000 р., а споживчих сукупних видатків сімей – в 2001 р. Вищі темпи зростання грошових показників порівняно з сукупними, на думку дисертанта, вказують на позитивну тенденцію до денатуралізації споживання домогосподарств: частка грошових видатків у споживчих сукупних видатках сімей у 2002 р. становила 83,9% проти 75,1% у 1999 р. При цьому темпи зростання реальних споживчих видатків були вищими для міських домогосподарств.

Далі у реферованому параграфі проаналізовано основні статті споживчих сукупних видатків сімей, зокрема на придбання продовольчих та непродовольчих товарів і на оплату послуг. Дисертант відзначає, що в останні роки простежується позитивна тенденція до денатуралізації сукупних видатків на харчування, причому як для міських, так і для сільських сімей. У дисертації показано, що близько двох третин непродовольчих видатків домогосподарств становлять видатки на товари першої необхідності. Частка видатків на купівлю товарів тривалого вжитку є незначною, однак з відновленням економічного зростання простежується її збільшення. Далі проаналізовано динаміку видатків на оплату послуг населенням загалом і у розрізі міських та сільських домогосподарств. Автор зазначає, що видатки міських сімей на оплату послуг є удвічі більшими, ніж у сільських, але структура видатків є досить подібною. Тут проаналізовано також динаміку споживання основних продуктів харчування. Відзначено, що у 1990-х роках подушне споживання багатьох продуктів харчування зменшилось, і погіршилась його структура. Проте в останні декілька років відбуваються позитивні зміни в обсязі і структурі подушного споживання продуктів харчування.

У *другому параграфі* реферованого розділу на основі матеріалів бюджетних обстежень проаналізовано структурні зміни у доходах і споживчих видатках домогосподарств у розрізі родинного розподілу доходів. Зокрема, виявлено, що у роки найглибшого трансформаційного спаду сім'ї з найнижчими доходами якнайменше могли розраховувати на допомогу держави (питома вага державних соціальних виплат у їхніх сукупних доходах зменшилась у 4,1 рази). Такі домогосподарства покладались переважно на власні сили, активно працювали на присадибних ділянках і шукали заробітки з додаткових джерел. Далі у дисертації підкреслено певну подібність структури сукупних доходів сімей у проміжних (між найнижчою та найвищою) групах доходів у період трансформаційного спаду. Це, на думку автора, можна пояснити деякими слабинами проведення вибіркового бюджетного обстеження, які здійснювались до 1999 р. Позитивну тенденцію до денатуралізації сукупних ресурсів населення в 1999–2002 рр. виявлено для усіх децильних груп. Водночас ще простежується певна однотипність структури сукупних ресурсів домогосподарств, що належать до перших восьми децилів.

Результати розрахунків фондових коефіцієнтів, обчислених для усіх джерел сукупних ресурсів домогосподарств, вказують на недовірливість чинної системи пільг, яка лише поглиблює розшарування вітчизняних домогосподарств. Автор показує, що найзаможніші сім'ї отримують у 2,4 рази вищі суми пільг та субсидій на оплату житлово-комунальних послуг і більш ніж у 13 разів вищі суми пільг на санаторно-курортні послуги, транспорт та зв'язок, аніж домогосподарства першої децильної групи. Тому дисертант поділяє думку тих фахівців, які обґрунтовують необхідність підвищення результативності соціальної політики через запровадження адресної грошової допомоги населенню.

У реферованому параграфі досліджується також динаміка структурних зрушень у споживчих видатках вітчизняних домогосподарств у розрізі різних децильних груп, що дає змогу, певною мірою, оцінити глибину зниження їх життєвого рівня. Якщо у 1991–1992 рр. лише домогосподарства з двох найнижчих груп доходів витрачали на придбання продуктів харчування більше половини сукупного бюджету, то у 1993–1998 роках – домогосподарства з усіх груп доходів.

Далі у дисертації проаналізовано динаміку загальноуживаних у міжнародній статистиці показників диференціації домогосподарств, які Держкомстат обчислює лише з 1999 р. Обчислено також фондові коефіцієнти для показників споживчих грошових видатків та скоригованих споживчих сукупних видатків і сукупних видатків. Нижчі показники диференціації на підставі сукупних видатків порівняно з відповідними показниками нерівності у розподілі грошових видатків, на думку дисертанта, вказують на те, що натуралізація споживання у перехідний період помітно пом'якшує розриви у рівні добробуту вітчизняних домогосподарств. Водночас тіньові доходи поглиблюють розшарування населення. Розрахунок сукупних та грошових незадекларованих доходів, здійснений автором порівнянням видатків та доходів домогосподарств, відображає чітку тенденцію до зростання тіньових доходів при переході від найнижчої до найвищої децильної групи. Запропоновані дисертантом відносні показники незадекларованих доходів, що використовуються на споживання, дають змогу з відновленням економічного зростання простежувати позитивну тенденцію до детінізації доходів населення.

Проведений аналіз доходів і споживчих видатків населення за 1991–2002 рр. через призму родинного розподілу і певна подібність структури доходів та споживання більшості децильних груп підтверджує наявну в економічній літературі тезу про те, що бюджетні обстеження не відображають реальної картини диференціації, а лише дають змогу судити про становище середнього прошарку населення. У дисертації зазначено, що цей середній суспільний прошарок становить близько половини населення і є так званим протосереднім класом, який володіє потенційними ресурсами для входження до середнього класу західного зразка. Дисертант акцентує на тому, що необхідна активізація зусиль уряду у напрямі створення сприятливих умов для реалізації цього потужного потенціалу через комплексне реформування системи державного регулювання доходів громадян, переорієнтацію соціальної політики на підтримання зайнятого населення, розвиток підприємництва, поліпшення матеріального становища висококваліфікованої робочої сили, зниження рівня диференціації споживання населення тощо.

У *третьому параграфі* другого розділу розглянуто різноманітні моделі споживання, що склались в умовах переходу від командної до ринкової системи господарювання. Зокрема, у залежності від сфери залучення основних ресурсів домогосподарств та ступеня їх пристосування до нових економічних умов у дисертації виділено ринково-орієнтовану модель заможного

споживання, традиційну модель натурального споживання радянського типу та неадаптовану модель недоспоживання.

Щоб виявити особливості споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств, дисертант аналізує чинники, що впливають на їх споживання, через призму основних моделей поведінки споживача. Спершу на підставі основних положень кейнсіанської гіпотези абсолютного доходу досліджується залежність споживчих витратків населення від поточного використовуваного доходу. За допомогою регресійного аналізу даних СНР за 1992–2001 рр. автор побудував кейнсіанську функцію споживання вітчизняних домогосподарств, що має вигляд:

$$C_t^{CHP} = 18,451 + 0,713 Y_t^{CHP}, \quad (\bar{R}^2 = 0,997, DW = 1,664), \quad (1)$$

де C_t^{CHP} , Y_t^{CHP} – відповідно поточні реальні кінцеві споживчі витатки домогосподарств та їх поточний реальний чистий наявний дохід, відображені у СНР. Для перевірки узгодженості поведінки вітчизняних споживачів із другим постулатом кейнсіанської гіпотези на основі даних СНР простежено динаміку середньої схильності до споживання (APC) (табл.1).

Таблиця 1

Динаміка середньої схильності до споживання (на основі даних СНР)*

Показники	Роки									
	1992	1993	1994	1995	1996	1997	1998	1999	2000	2001
APC , %	82,8	94,3	98,9	97,3	98,6	96,5	98,1	98,5	95,6	94,3
Темпи зростання Y_t^{CHP} , у % до попереднього року	75,3	56,2	78,4	108,3	87,8	102,7	102,4	99,3	104,1	110,0

* Обчислено за статистичними збірниками: “Національні рахунки України за 1990–2000 роки”, “Україна у цифрах. 2002 рік.”

Результати обчислень вказують на незначне відхилення напрямку зміни APC від кейнсіанської траєкторії.

Далі автор детально аналізує динаміку середньої схильності до споживання на основі матеріалів бюджетних обстежень, які дають змогу дослідити поведінку цього показника не лише у фазах спаду та зростання економіки, а й у розрізі родинного розподілу доходів. При цьому здійснено деяке коригування методики обчислення APC у 1999–2002 рр. З огляду на практику приховування фактичних доходів дисертант пропонує замість показників доходу використовувати достовірніші показники витратків, які окрім споживчих витратків містять також і неспоживчі

APC, %	71,3	75,1	80,3	86,0	82,0	83,5	85,4	83,7	83,6	86,6
Темпи зростання $Y_t^{B^{**}}$, у % до попереднього року	70,9	56,3	86,1	98,0	79,2	98,4	96,8	99,7	110,2	113,7

* Обчислено за статистичними щорічниками України за 1992–2001 роки.

Далі у реферованому параграфі досліджується поведінка вітчизняних споживачів через призму гіпотези постійного доходу. На основі регресійного аналізу даних СНР та БГДВН за 1992–2001 рр. автором побудовано рівняння, що у спрощеному вигляді відображають основні положення гіпотези М.Фрідмана:

$$C_t^{CHP} = 19,542 + 0,665 Y_t^{CHP} + 0,030 Y_{t-1}^{CHP}, (\bar{R}^2 = 0,998, DW = 2,172), \quad (3)$$

$$C_t^{CHP} = 18,382 + 0,671 Y_t^{CHP} + 0,041 C_{t-1}^{CHP}, (\bar{R}^2 = 0,998, DW = 2,241), \quad (4)$$

$$C_t^B = 8,080 + 0,776 Y_t^{B^{**}} - 0,080 Y_{t-1}^{B^{**}}, (\bar{R}^2 = 0,992, DW = 2,067), \quad (5)$$

$$C_t^B = 7,952 + 0,816 Y_t^{B^{**}} - 0,145 C_{t-1}^B, (\bar{R}^2 = 0,993, DW = 2,220), \quad (6)$$

де індекс $(t-1)$ вказує на значення відповідних показників у попередньому році. Одержані статистично значущі результати вказують на те, що окрім поточних доходів на рішення домогосподарств щодо споживання впливають також їхні доходи і споживчі видатки у попередніх періодах. Згідно з даними балансу, у короткостроковому періоді вітчизняні споживачі витратять 78–82 копійки з кожної додатково отриманої гривні, а у довгостроковій перспективі їх поточне споживання зростає на 70–71 копійку. Зважаючи на тривалу тенденцію зниження реальних грошових доходів населення у 1992–1999 рр., така поведінка домогосподарств не є несподіваною. Водночас натуральні складові доходів і споживання дещо підвищували життєвий рівень населення у фазі трансформаційного спаду. Звідси випливає висновок про незначний, але все ж присутній позитивний вплив попередніх доходів на поточні кінцеві споживчі видатки домогосподарств, відображені у СНР.

Далі у дисертації досліджуються особливості споживчої поведінки населення з позиції гіпотези Ф.Модільяні. Модель життєвого циклу споживання вітчизняних домогосподарств, на думку автора, помітно відрізняється від класичної схеми. Річ у тім, що у трансформаційному періоді суттєво зменшилось значення оплати праці як основного джерела доходів населення, це робить досить умовним розподіл життєвого циклу на два періоди – трудовий і пенсійний. З досягненням пенсійного віку люди в Україні активно провадять підсобне господарство, що забезпечує близько чверті сукупних доходів упродовж їх трудового періоду. Окрім того, дисертант вважає, що натуральні доходи, отримані від ведення ОПГ, можна розглядати як додатковий

поточний чинник зрівнювання споживання домогосподарств упродовж їх життєвого циклу. Водночас заощадження через значне зменшення доходів населення у фазі трансформаційного спаду для широкого загалу виявились малодоступним інструментом зрівнювання споживчих витрат. Збільшення організованих заощаджень домогосподарств в останні роки відновлює можливість для значних груп населення переміщувати свої поточні доходи для майбутнього споживання. У дисертації також відзначено, що успішне проведення пенсійної реформи в Україні уможливить переміщення поточних фінансових ресурсів населення для підвищення рівня споживання у пенсійному періоді життєвого циклу.

Аналізуючи роль позики в збільшенні поточного споживання домогосподарств, дисертант доходить висновку, що у 1990-х роках через значну невизначеність щодо зростання доходів у майбутньому, а також недостатню розвиненість сучасних банківських технологій, можливості населення щодо отримання позик були суттєво обмеженими. Однак упродовж останніх кількох років простежується позитивна тенденція зростання обсягів кредитування фізичних осіб, обумовлена підвищенням платоспроможності громадян, стабільністю національної валюти та зниженням процентної ставки за кредитами.

Наприкінці автор зазначає, що створення сприятливого макроекономічного середовища для використання основних інструментів зрівнювання обсягів споживання у часі – заощаджень та позик, забезпечить необхідні передумови для оптимізації споживчої поведінки домогосподарств у перехідній економіці України.

ВИСНОВКИ ТА ПРОПОЗИЦІЇ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення і нове вирішення наукової проблеми – споживання домогосподарств в перехідній економіці України, що виявляється у розробленні теоретичних засад дослідження впливу ринкової трансформації економіки на споживчу поведінку домогосподарств задля підвищення рівня добробуту населення.

Проведене дослідження дає змогу зробити такі висновки:

1. Становлення економічної категорії споживання домогосподарств відбувалось упродовж усього періоду розвитку економічної науки. Однак лише після кейнсіанської революції споживання стає однією із ключових макроекономічних категорій. Особисте споживання як найсуттєвіший компонент сукупних витрат нині є важливою складовою аналізу короткострокових циклічних коливань та стабілізаційних заходів держави. Дослідження та пошук оптимального розподілу ресурсів між споживанням та інвестиціями дає змогу віднайти прийнятніші варіанти зростання економіки країни для забезпечення максимального рівня споживання населення у тривалій перспективі.

2. Кейнсіанська гіпотеза абсолютного доходу стала вихідним пунктом розвитку моделей поведінки споживача, у межах яких досліджувались основні детермінанти особистого споживання. Більшість економістів нині поділяють постулати стандартної моделі споживання, згідно з якою упродовж життєвого циклу раціональні споживачі намагаються вирівнювати граничну корисність споживчих видатків, а не конкретний їх обсяг. Стандартна модель споживання є концептуальним підходом, який дає змогу синтезувати численну сукупність емпіричних моделей, що пояснюють багато аспектів поведінки споживачів. Водночас сучасна стандартна модель заперечує виокремлення поточного доходу як визначального чинника особистого споживання.

3. В умовах адміністративно-командної економіки споживання домогосподарств характеризувалось дефіцитом споживчих благ та обмеженням їх асортименту, раціонуванням товарів, постійними чергами, множинністю споживчого ринку, значним відкладеним попитом тощо. Штучне заниження державних роздрібних цін на основні споживчі товари за рахунок субсидій з державного бюджету підривало дію нормувальної функції ціни та загострювало проблему дефіциту життєвих благ. На державному рівні проблема дефіциту розв'язувалась централізованим розподілом благ для певних соціально-професійних груп населення. Основним визначником споживання в адміністративно-командній економіці часто виступав не трудовий дохід, а соціальні чинники (посада, місце праці і проживання та ін.), які гарантували окремим категоріям споживачів відповідний рівень добробуту.

4. Непослідовність та млявість ринкової трансформації економіки України спричинила значне зниження обсягів реальних доходів і споживчих видатків населення та негативні зміни у їх структурі. Суттєве збільшення частки видатків домогосподарств на придбання продовольчих товарів супроводжувалось помітним зниженням споживання абсолютної більшості продуктів харчування. Однак з відновлення економічного зростання реальні доходи і споживчі видатки населення почали збільшуватися, поліпшується їх структура, простежується позитивна тенденція денатуралізації доходів та споживання домогосподарств. Хоча збільшення частки грошових доходів у сукупних ресурсах є суттєвішим для сільських сімей, однак зростання реальних показників їх споживчих видатків відстає від позитивної динаміки відповідних показників для міських домогосподарств, що означає збільшення розриву у добробуті сімей, які проживають у різних типах населених пунктів.

5. Натуралізація споживання, на думку дисертанта, дещо зменшує розшарування вітчизняних домогосподарств. Про це свідчать нижчі показники диференціації сукупних видатків порівняно з відповідними показниками нерівності у розподілі грошових видатків, які обчислює Держкомстат. Тіньові ж доходи спричиняють поглиблення розшарування населення. Розрахунок сукупних та грошових незадекларованих доходів відображає чітку тенденцію до їх зростання при переході від

найнижчої до найвищої децильної групи. Однак упродовж 1999–2002 рр. відбувається помітне зниження відносних показників незадекларованих доходів, використаних на споживання.

6. Аналіз доходів і споживчих видатків домогосподарств у розрізі родинного розподілу доходів за 1991–2002 роки засвідчує подібність їх структури для переважної більшості децильних груп, що, очевидно, означає певну однотипність вибірки Держкомстату, яка не охоплює гранично бідні та дуже багаті домогосподарства, відображаючи лише середній прошарок населення. Проте останній є так званим протосереднім класом, який володіє потенційними ресурсами для входження до середнього класу західного зразка. Основні зусилля держави повинні спрямовуватися на створення сприятливих умов для реалізації цього потенціалу через комплексне реформування системи державного регулювання доходів населення.

7. Поточний використовуваний дохід, на думку дисертанта, не є єдиним визначником споживання домогосподарств у перехідній економіці України. На основі кореляційно-регресійного аналізу показників доходів і споживчих видатків населення, відображених у СНР та БГДВН за 1992–2001 рр., автором побудовано кейнсіанські функції споживання, однак динаміка середньої схильності до споживання домогосподарств упродовж зазначеного періоду здебільшого не узгоджується із другим постулатом кейнсіанської гіпотези абсолютного доходу.

8. Побудовані на підставі гіпотези постійного доходу функції споживання свідчать про те, що доходи та споживчі видатки у попередньому періоді є додатковими чинниками, які впливають на поточне споживання вітчизняних домогосподарств. Водночас, на думку дисертанта, іншим потоковим чинником зрівнювання споживання домогосподарств упродовж життєвого циклу є їхні натуральні доходи від особистого підсобного господарства. Заощадження та позики як основні інструменти раціонального міжчасового вибору споживача практично не використовувались у 1990-х роках вітчизняними домогосподарствами у зв'язку із значним зниженням їхніх доходів та економічною і політичною невизначеністю в країні.

9. З відновленням зростання вітчизняної економіки простежуються позитивні тенденції до збільшення заощаджень населення та обсягів споживчих кредитів, наданих банками фізичним особам. Запровадження й ефективне функціонування накопичувальної пенсійної системи, на думку дисертанта, розширить можливості переміщення поточних фінансових ресурсів домогосподарств на користь майбутнього споживання у пенсійному періоді життєвого циклу. Подальше збільшення доходів домогосподарств поряд із створенням сприятливих політико-економічних умов для використання основних інструментів зрівнювання споживання у часі не лише максимізуватиме загальну корисність споживання вітчизняних домогосподарств, а й індукуватиме внутрішні інвестиційні ресурси для усталення економічного зростання.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

1. Ватаманюк М. До питання розвитку категорії “споживання” // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. Львів. ун-ту.– Львів: Інтереко, 2002. – Спецвип. 9. – С. 59–64.
2. Ватаманюк М. Категорія споживання у сучасній аналітичній економії // Сучасна економічна теорія та проблеми її застосування. Наук. вісник. Вип. 12.6. – Львів: УкрДЛТУ, 2002. – С. 100–105.
3. Ватаманюк М. Особливості поведінки споживача в умовах ринкової трансформації економіки України // Вісник Львів. ун-ту. Серія екон. – 1999. – Вип. 29. – С. 59–66.
4. Ватаманюк М. Особливості споживання домогосподарств в умовах перехідної економіки України // Формування ринкової економіки в Україні: Наук. зб. Львів. ун-ту. – Львів: Інтереко, 1999. – Вип. 4. – С. 64–68.
5. Ватаманюк М. Сучасні моделі поведінки споживача // Вісник Львів. комерц. акад. Серія екон. – 1998. – Вип. 4. – С. 132–137.
6. Ватаманюк М. Вивчення категорії споживання у курсі економічної теорії // Формування нової парадигми економічної освіти в Україні. До 150-річчя від дня народження Сергія Подолинського. Матеріали міжнародної науково-методичної конференції. – Львів, 2000. – С. 50–52.
7. Ватаманюк М. Деякі проблеми дослідження диференціації споживання населення в Україні // Ринкова трансформація економіки України: теорія, практика, перспективи. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції. – Львів, 2003. – С. 41–42.
8. Ватаманюк М. Динаміка середньої схильності до споживання у перехідній економіці України // Економіка пострадянських країн: стан та перспективи розвитку. Матеріали міжнародної наукової студентсько-аспірантської конференції. – Львів, 2003. – С. 31–33.

АНОТАЦІЯ

Ватаманюк М.М. Споживання домогосподарств в умовах ринкової трансформації економіки України. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата економічних наук за спеціальністю 08.01.01 – економічна теорія – Львівський національний університет імені Івана Франка. Львів, 2004.

У дисертації досліджуються особливості споживання населення в умовах перехідної економіки України. З’ясовано сутність економічної категорії споживання домогосподарств, проаналізовано сучасний інструментарій її дослідження. Значну увагу приділено аналізу моделей поведінки споживача. Виокремлено основні чинники, які визначали споживчу поведінку домогосподарств в адміністративно-командній економіці.

У роботі здійснено комплексне дослідження динаміки споживчих витатків населення упродовж усього перехідного періоду. На основі матеріалів бюджетних обстежень проаналізовано диференціацію домогосподарств та заходи соціальної політики щодо її послаблення. Через призму моделей поведінки споживача досліджено особливості споживчої поведінки вітчизняних домогосподарств та запропоновано основні напрямки щодо її оптимізації.

Ключові слова: домогосподарство, споживання, споживчі витатки, визначники споживання, функція споживання, середня схильність до споживання, оптимум споживача, моделі поведінки споживача, соціальна політика.

АННОТАЦІЯ

Ватаманюк М.М. Потребление домохозяйств в условиях рыночной трансформации экономики Украины. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата экономических наук по специальности 08.01.01 – экономическая теория – Львовский национальный университет имени Ивана Франко. Львов, 2004.

В диссертации исследуются особенности потребления населения в условиях переходной экономики Украины. Выяснена сущность экономической категории потребления домохозяйств, проанализирован современный инструментарий ее исследования. Особое внимание уделяется анализу моделей поведения потребителя. Выделены главные факторы, которые определяли потребительское поведение домохозяйств в административно-командной экономике.

В работе проведено комплексное исследование динамики потребительских расходов населения за переходный период. На основе материалов бюджетных обследований проанализирована дифференциация домохозяйств и меры социальной политики, направленные на ее снижение. Сквозь призму моделей поведения потребителя исследованы особенности потребительского поведения отечественных домохозяйств и предложены основные направления его оптимизации.

Ключевые слова: домохозяйство, потребление, потребительские расходы, детерминанты потребления, функция потребления, средняя склонность к потреблению, оптимум потребителя, модели поведения потребителя, социальная политика.

ANNOTATION

Vatamaniuk M. Household Consumption in the Transition Economy of Ukraine. – Manuscript.

Dissertation for submission of the candidate of economic sciences degree in speciality 08.01.01 – economic theory – Lviv National University named after Ivan Franko. Lviv, 2004.

In the dissertation the features of household consumption in the transition economy of Ukraine are studied.

In the first chapter – “Theoretical and methodological grounds of household consumption analysis” – the historical development of economic category “household consumption” is traced, its essence and modern tools of investigation are considered. Consumer behavior models are examined in detail; the main principles of the modern consumption theory are emphasized.

The essence, role and importance of economic category “personal consumption” in soviet economic theory are analyzed. Households’ consumption features in command economy are determined. Facing the positive dynamics of personal consumption increase and its structure improvement the author identified some factors that had negative impact on the soviet households’ consumer choice. To author’s opinion, in the command system the role of income as consumption determinant was not crucial. Instead, the level of individual’s consumption was defined by the number of social factors, which identified the person as a member of certain consumer stratum and guaranteed to him the appropriate level of wellbeing.

In the second chapter – “Macroeconomic analysis of household consumption in transition economy of Ukraine” – the complex investigation of households’ incomes and consumer expenditures is provided. It is shown that during the transformational recession negative changes in households’ total income and consumption structure took place, especially for rural families. After the economic growth restoration the positive trends of aggregate resources’ and aggregate consumer expenditures’ denaturalization are traced, the amount of resources is increased along with their structure improvement. It is noticed that for urban households these positive changes were more substantial in consumption while for the rural families – in total resources structure.

Using the results of household surveys the structural changes in personal incomes and consumer expenditures are analyzed within the study of personal distribution of income. The similarity of total incomes structure and consumer preferences of households, investigated within Derzkomstat sample, is disclosed. The study of the differentiation indicators led to the conclusion that consumption naturalization during the transition distinctly diminished the differences in the households’ wellbeing level. Instead, incomes in shadow economy strengthened the differences noted. The author identified the positive trend of households’ incomes legalization after the restoration of economic growth.

The great significance in dissertation is put on the consumer behavior of Ukrainian households study within modern theoretical framework. By means of the regression analysis Keynesian consumption functions are obtained. The results suggest that Keynesian model of consumer behavior is not completely adequate for the realities of transition. Besides the income there are other factors that seriously influence households’ decisions concerning consumption.

Using the regression analysis the author obtained equations, which in simplified manner reflected the main prepositions of the permanent income hypothesis. It is shown that household incomes and consumer

expenditures in previous year are the important determinants of current consumption. Applying of the life cycle hypothesis led to the conclusion that natural incomes received from the private subsidiary agriculture should be considered as an additional factor of households' consumption smoothing. The income increase after the economic growth restoration along with providing of the favorable political and economic conditions for using of main consumption smoothing instruments will allow for maximizing the total utility of household consumption in Ukraine.

Key words: household, consumption, consumption expenditures, determinants of consumption, consumption function, average propensity to consume, optimal consumer choice, consumer behavior models, social policy.

Підп. до друку 4.03.2004. Формат 60x90/16. Папір друк. Друк. офсет.

Умовн. друк. арк. 1,1. Тираж 100 прим. Зам. 53

ТОВ "Сплайн". м. Львів, вул. Коперніка, 11

тел. (0322) 98-00-81